

ΑΡΧΕΙΟΝ

ΤΩΝ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ 4. ΤΕΥΧΟΣ Γ'.

ΙΟΥΛΙΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1924

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΥΠΟ ΠΕΡ. Κ. ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ (Βιρολίνο)

Ἡ προκείμενη πραγματεία δὲν ἀποτελεῖ ἰδίαν ἐπιστημονικὴν μελέτην περὶ τῶν θεσμῶν ἢ τῶν σχέσεων τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὴν Μακεδονίαν, ὡς δικαιοῦται τις βεβαίως νὰ υποθέσῃ, ἐκ τε τοῦ τύπου ὑπὸ τὸν ὅποιον δημοσιεύεται αὕτη καὶ ἐκ τῆς προτασσομένης ἐπιγραφῆς· δὲν εἶναι εἰ μὴ ἀπλή, κρίσις περὶ ξένης συγγραφῆς γενεμένης ὑπὸ ἀνδρὸς εἰδικοῦ περὶ τὰ συγχρόνα Μακεδονικὰ πράγματα καὶ ἀσχοληθέντος ἐπιμακρὺν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μακεδονίας, ἣν ἐθεώρησεν ἀνέκκαθεν οἰονεὶ ὡς ἀξίονα περὶ τὸν ὅποιον περιστράφησαν κατὰ καιροῦ αἱ τύχαι σύμπαντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σύγγραμμα, ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων μγ', καὶ τῆς καὶ ἐκδοθὲν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος (1923) ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ ἐκδοτικῷ οἴκῳ Ἐλευθεροδράκῃ, συγγραφέα μὲν ἔχει τὸν Κλεάνθη Νικολαΐδην, ἐπιγραφὴν δὲ φέρει γενικὴν «Ἡ ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ κέντρον καὶ ἰάσιν τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι σήμερον» μετὰ τῶν ἐπομένων δύο εἰδικῶν ἐπιγραφῶν «Ἡ Μακεδονία ὡς ἀφετηρία τοῦ Παγκοσμίου Πολέμου» καὶ «Τρεῖς αἰῶνες Εὐρωπαϊκῆς Διπλωματίας» Ἀφιερούμενον εὐλαβῶς «εἰς τὰς μακαρίας ψυχὰς τῶν ὑπὲρ τῆς Μεγάλλου Ἑλλάδος πεσόντων» ἐξεδόθη, ἐπὶ τῇ πρώτῃ ἑκατονταετηρίδι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τὰ κατὰ τὴν ὁσίαν ἀπὸ διπλωματικῆς ἰδέας ἀπόφωτος καὶ διεξοδικώτερον ἐκτίθενται ἐν αὐτῷ.

Πολλοὶ καὶ ποικίλοι εἶναι οἱ λόγοι δι' οὓς γράφονται καὶ δημοσιεύονται ἐκάστοτε κρίσεις περὶ νεοφανῶν συγγραμμάτων. Γίνεται τοῦτο ἐπεὶ μὲν πρὸς ἐπίδειξιν σοφίας, ὑπαρχούσης ἢ μὴ, τοῦ κρίνοντος, ἐπεὶ δὲ

ἐκ φιλικῶν αἰσθημάτων πρὸς τὸν συγγραφέα, ἄλλοτε πάλιν ἐξ ὑποχρεώσεως εἰσασθέντε πρὸς αὐτὸν ἢ πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ φιλοξενούντος τὴν κρίσιν ἐντύπου, σπανιώτερον ἐκ πραγματικοῦ ἐπιστημονικοῦ διαφέροντος, σπανιώτατα δὲ ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν συγγραφέα διὰ τὴν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ βιβλίου ὠφέλειαν καὶ ἐκ τῆς εὐκρινούς προθέσεως πρὸς εὐρυτάτην διάδοσιν τοῦ κρινόμενου ἔργου, ἢ ἂν ἐκ τῆς μελέτης αὐτοῦ ὠφελῆθῃσι καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἐπιθυμῶ νὰ σημειώσω εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην τάξιν ἀνήκει ἡ ἐπομένη κρίσις, ἥτις σκοπίμως δημοσιεύεται ὑπὸ τύπον ἀσυνήθη διὰ τὴν ἀναγνωσθῆ ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ τοιοῦτοτρόπως νὰ συντελέσῃ ὥστε ν' ἀποδοθῆ εἰς τὸ κρινόμενον ἀπὸ διαφόρων δὲ ἀπίψων ἐξιλόγον ἔργον ἢ ἀρμύζουσα αὐτῷ σημασία καὶ νὰ διαδοθῆ τοῦτο εἰς εὐρυτάτους κύκλους τοῦ Πανελληνίου.

Ἀλλὰ τῆς περὶ τοῦ συγγράμματος κρίσεως εἶναι ἴσως ἀνάγκη νὰ προτάξω τινὰ περὶ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ, διότι δυστυχῶς ἄνδρες ὡς ὁ Κλεάνθης Νικολαΐδης, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ εἶναι γνωστοὶ καὶ συνήθεις εἰς πάντα Ἕλληνα ἔχοντα στοιχειώδη μέρψωσιν, ὄχι μόνον δὲν γνωρίζονται παρ' ἡμῖν θεόντως, ἀλλὰ καὶ παραγνωρίζονται πολυτάκως κατὰ τρόπον προκαλοῦντα τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἐλίγων ἐπαϊόντων καὶ τῶν παρακολουθούντων τὴν ἀθόρυβον τοιοῦτων ἀνδρῶν ἔθνικὴν ἢ ἐπιστημονικὴν μακρὰν τῆς πατρίδος ὄρασιν. Ὁ Κλεάνθης Νικολαΐδης διαμένων ἀπὸ τριῶν περίπου δεκαετηρίδων εἰς τὰ κέντρα τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς ἐνέκυψε διὰ μακρῶν καὶ συνεχῶν μελετῶν βαθύτατα εἰς τὰ διάφορα αὐτῆς προβλήματα, ἔγνω ἐκ τοῦ σύγγυτος τὰς συνηθείας καὶ κακοηθείας αὐτῆς, ἕνεκα δὲ τῶν πολλῶν αὐτοῦ δημοσιογραφικῶν σχέσεων πρὸς κυριώτατα ὄργανα τῆς δημοσίας Εὐρωπαϊκῆς γνώμης καὶ τῆς ἐπανελημμένης προσωπικῆς ἐπαφῆς πρὸς ἄνδρας ἰθύνοντας κατὰ καιροῦς τὰ διεθνή πράγματα, ἔρχεν εἴπερ τις καὶ ἄλλος Ἕλληνα εὐκαιρίας νὰ διεισδύσῃ εἰς τὰ ἄδυτα καὶ τὰ παρασκήνια τῆς Εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς καὶ διπλωματίας καὶ νὰ σχηματίσῃ σαφεῖς καὶ ὀρθὰς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γνώμας περὶ τῶν θέσεων καὶ τῶν ἐκάστοτε κατευθύνσεων αὐτῶν καὶ ν' ἀποκρυσταλλώσῃ ἐν τῇ ἰδίᾳ διανοίᾳ τὰ διάφορα πολιτικὰ προβλήματα ἐν τῇ διεθνείᾳ αὐτῶν ἀνελιξίᾳ καὶ αἰτιολογίᾳ καὶ ἀλληλουχίᾳ. Πόσον ὠφέλιμος ἀποβαίνει ὁ τοιοῦτος τρόπος τῆς ἐξετάσεως καὶ ἐκτιμήσεως τῶν ἱστορικῶν γεγονότων διδάσκει ἡ ἐπισταμένη μελέτη τῆς Ἀγγλικῆς ἱστορίας, πῶσιν δὲ βλάβην δύναται νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τὰ συμφέροντα χώρας τινὸς ἡ μονομερῆς καὶ ἄνευ τῆς διεθνούς ἀλληλουχίας τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἀντίληψις διδάσκει πρὸ παντὸς ἡ σύγχρονος Ἑλληνικὴ ἱστορία. Τοῦτο θέλων νὰ ἐξάρῃ ὁ Κλεάνθης Νικολαΐδης καὶ νὰ ὑποδείξῃ ταυτοχρόνως τὴν μέθοδον, ἣν αὐτὸς ἠκολούθησε, προέταξε τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ τὴν ὄρξιαν ἐκείνην τοῦ Χαιρωνέως φιλοσόφου ρῆσιν: «Ἐπειδὴ πάντα

τοὺς γεγονόσι τὰ γιγνόμενα τὰ τε γανησόμενα τοῖς γιγνομένοις ἔπεται καὶ συνήσθηται κατὰ διέξοδον ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος περαινοῦσαν, ἡ τὰς αἰτίας εἰς ταῦτ' συνδεῖν τε πρὸς ἄλληλα καὶ συμπλέκειν φυσικῶς ἐπιστάμενος οἶδε καὶ προλέγειν. Καὶ οὕτως διὰ τῆς μεθόδου ἦν ἐφήρμοσεν ὁ Νικολαΐδης ἐξετάζων ὅσοι οὐδεὶς πάντα τὰ εἰς τὴν Ἑλληνισμὸν ἀφορῶντα ζητήματα οὐχὶ μονομερῶς ἀπὸ τῆς περιορισμένης Ἑλληνικῆς ἀπόψεως, ὡς πράττουσι παρ' ἡμῖν οἱ πολλοί, ἀλλ' ὡς μοιραία καὶ συνοφῆ καὶ ἀλληλένδετα τμήματα τῶν μεγάλων πανευρωπαϊκῶν καὶ παγκοσμίων πολιτικῶν προβλημάτων, κατέληξεν εἰς συμπεράσματα πολλοῦ λόγου ἀξία καὶ προεῖδε καὶ προεῖπε πολλάκις πράγματα περὶ τῶν ἐποίων ἐσφαλμένην ἢ σὺδεμίαν εἶχον γνώμην ἐν δεδομέναις στιγμαῖς ἔχει μόνον Ἕλληνας ἀλλὰ καὶ ξένοι ἐξ ἐπαγγέλματος πολιτικοὶ ἄνδρες. Καὶ δὲν εἶναι ἄσκοπον νὰ ὑπομνήσω ἐνταῦθα ὅτι ὁ Κλεάνθης Νικολαΐδης ἀναδείχθη ἐπικειλημένως ἐν τῇ δημοσιογραφικῇ αὐτοῦ ἐν τῇ Ἑσπερίῳ δράσει προσωπικότης Εὐρωπαϊκοῦ κύρους προκαλέσας ἐπανεληγμένως τὴν προσοχὴν εὐρυτάτων πολιτικῶν κύκλων τῆς Εὐρώπης, ὡς φερ' εἶπειν ὅτι προανήγγειλε πρῶτος τὴν ἐπικειμένην ἀρξὴν πρὸς τὸν πανισχύρου τότε Βίσμαρκ ἢ ὅτι περιεπλάκη εἰς τὴν ἐν Βερολίῳ γενομένην περίφημον ἐκείνην πολιτικὴν δίκην τοῦ Tausch ἢ ἔτε προεῖπε τὴν λύσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος ἢ ἔτε προεῖδε τὴν σύμπηξιν τῆς Σλαβικῆς κατ' ἀρχὰς Βαλκανικῆς Συμμαχίας καθ' ὃν χρόνον ἔχει μόνον οἱ ἡμέτεροι πολιτικοὶ ἄνδρες ἠγνόουν τὰ καθ' αὐτήν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἐξυδερκεῖς ἄλλως Αὐστριακοὶ διπλωμάται οὐδὲν εἶχον ἀντιληφθῆ καίπερ ἀμέσως ἐνδιαφερόμενοι εἰς τὴν ἀνέλιξιν τῶν ἐν Ἀνατολῇ πραγμάτων. Τοιοῦτους ἄνδρας εἶμι νὰ χρησιμοποιῶ καταλλήλως ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία τάσσοῦσα αὐτοὺς συμβούλους τῶν μετρίων ἐκείνων καὶ ἀνικάνων προσώπων εἰς ἃ ἐνεκιστεύθη πολλάκις τὴν διαχείρισιν τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑποθέσεων. Ὅχι μόνον τοῦτο δὲν ἐγένετό ποτε, ἀλλὰ καὶ περιφρονήθησαν καὶ ἐσυκοφαντήθησαν οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἄνδρες, ὁ δὲ Κλεάνθης Νικολαΐδης ὡς φίλος πάντοτε φρονήσας πρὸς τὴν διόδοξον Ρωσοίαν, ἦν δικαίως ἐθεώρει ὡς εἰλικρινεστέραν σχετικῶς προστάτιδα τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἕως τὴν ἐπισημὸν πολιτικὴν ἐνόμιζεν ἀντιτιθεμένην πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς πανσλαβιστικῆς παρακυβερνήσεως, ἐξυπηρετούσης ἀσυνειδήτως ξένα συμφέροντα, ἐσυκοφαντήθη ποτὲ ὡς ἀργυρώνητος, καθ' ἃ εἰθίσται παρ' ἡμῖν ἀπὸ ἀρχαίων καιρῶν ν' ἀναδεικνύωμεν μετ' ἰσότητος ἐπιτολαιότητος καὶ ἀσυνειδησίας «μεγάλους ἄνδρας» καὶ «προδότας», ἐσυκοφαντήθη, λέγω, ὡς ἀργυρώνητος καθ' ὃν χρόνον εἶχεν ἀψευδῆ, κατὰ Σωκράτη, μάρτυρα τῆς τιμότητος αὐτοῦ—τὴν πηνία. Καὶ ὁ Κλεάνθης Νικολαΐδης παρέμεινεν ἄγνωστος τοῖς πολλοῖς διότι εἰργάσθη ἀθορύβως καὶ ἠγωνίσθη μετ' αὐταπαρνήσεως ἐπὶ δεκαετηρίδας ὅλας τὸν τιμὸν

πατριωτικόν ἀγῶνα, διότι δὲν ἐκολάκευσε τὸς δημιουργοῦντας τὴν δημοσίαν γνώμην, ἵνα γράψωσιν ἐγκώμια περὶ αὐτοῦ, ὡς γίνεται συνήθως περὶ ἄλλων ἤττονος ἢ καὶ οὐδεμιᾶς ἀξίας δημοσίων ἀνδρῶν. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν λεγομένην τάξιν τῶν διανοουμένων ἤγνόνου, ὡς ἔσχον ἐγὼ αὐτὸς τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξακριβώσω μετὰ πικρίας, τὴν ὑπαρξίν τοῦ Κλεάνθου Νικολαΐδου, ἐνῶ ἄλλοι συνέχουν αὐτὸν πρὸς ἄλλον τινὰ φέροντα τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον καὶ διαμένοντα ἐπίσης ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλην ἰδιότητα.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ συγγραφέως, ὅστις τοῦλάχιστον ἔπρεπε νὰ εἶναι γνωστός εἰς πάντα Ἑλληνα ἐκ τοῦ περὶ «Μακεδονίας» σπουδαίου συγγράμματος αὐτοῦ, ὅπερ δημοσιεῦθεν πρὸ τετάρτου αἰῶνος εἰς δύο εὐρωπαϊκὰς γλώσσας ἐξυπηρέτησε τὰ μέγιστα τὰ ἑλληνικὰ ἐθνικὰ συμφέροντα καὶ ἐξήγειρε τὴν μνήμην τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αἱ τύχαι τῆς Μακεδονίας, ἧς προεκάλεσεν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον ἡ ὅλως ἐξαιρετικὴ σημεσία τῆς ἑλληνικῆς ταύτης χώρας ἀπὸ τε στρατηγικῆς καὶ ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, ἀπετέλεσαν ἀνέκαθεν ἀντικείμενον ἐπιμελῶν μελετῶν καὶ ἐρευνῶν τοῦ Κλεάνθου Νικολαΐδου, ὅστις ἔσχεν ἐπὶ τέλος τὴν πρωτότυπον ἰδέαν νὰ λάβῃ τὴν Μακεδονίαν ὡς κέντρον τῶν ποικίλων περιπετειῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ ροῇ τῶν αἰῶνων καὶ νὰ συγγράψῃ ἱστορίαν ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς ταύτης, ἣν αἰτιολογεῖ διὰ μακρῶν καὶ λίαν εὐστόχων ἐπιχειρημάτων ἐν τῇ «Εἰσαγωγῇ» τοῦ ἔργου. Ὁρμώμενος ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι αἱ δύο ἐξέχουσαι ἡγεμονίαι, ἧς ἐν τῇ ὕψει αὐτοῦ ἀκμῇ ἀνέπτυξεν ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμός, αἱ Ἀθηναίαι καὶ ἡ Σπάρτη, μολοντί ἠδυνήθησαν ν' ἀντιστήσιν ἐπιτυχῶς κατὰ τῆς μεγίστης στρατιωτικῆς δυνάμεως τοῦ τότε κόσμου, τοῦ Περσικοῦ Κράτους, δὲν κατώρθωσαν ὅμως νὰ δημιουργήσωσιν ἐνιαῖον καὶ μέγα καὶ ἰσχυρὸν Κράτος, ἐφαίρει τὸ γεγονός ὅτι μόλις ἀνέλαθεν ἡ Μακεδονία τὰς ἡνίκας τῆς πανελληνίου ἡγεμονίας κατώρθωσεν ὁ ὑπὸ τὸ βασιλικὸν σκήπτρον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἠνωμένος Ἑλληνισμός νὰ ἰδρῶσῃ τὴν πρώτην Ἑλληνικὴν Κοσμοκρατορίαν καὶ νὰ ἐξαπλώσῃ τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ ἀνὰ τὰς τρεῖς γνωστὰς τότε Ἠπείρους. Καὶ ἡ περὶ τῆς παγκοσμίου ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀποφασιστικὴ μάχη ἐπὶ Μακεδονικῷ ἐδάφους, παρὰ τοὺς Φιλίππους, συνεκροτήθη, ἀλλὰ καὶ ἡ δευτέρα ἑλληνικὴ κοσμοκρατορία, ἡ βυζαντιακὴ, διὰ τῆς κατοχῆς τῆς Μακεδονίας ἐστερεώθη καὶ ἠδυνήθη ν' ἀποκρούσῃ ἐνδόξως ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα πάσας τὰς συνεχεῖς καὶ ἀγρίας κατὰ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐπιθέσεις τῆς Ἀσιατικῆς βαρβρότητος, ἡ δὲ πτώσις τῆς Βασιλίδος τῶν πύλων τότε μόνον ὑπῆρξε δυνατὴ ὅτε ἀπεσπάσθη ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ Μακεδονία, ἀφ' ἧς ὠρμήθη καὶ ἡ τουρκικὴ κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐπιδρομὴ μετὰ τὴν ἀποφασιστικὴν ἐκείνην μάχην τοῦ Κοσουφοπέδου. Ἀναφέρων περαιτέρω ὁ Κλεάνθης Νι-

κολαΐδης διὰ τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων μέχρι τῶν σημερινῶν χρόνων ὑπῆρξε τὸ κέντρον μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων, ἐπενεγκόντων ἐκάστοτε σπουδαίας ἀνά τὸν κόσμον ἀνατροπὰς, ἐξαίρει διὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Παγκοσμίου Πολέμου ἡ κυρία ἀρχή, διὰ τῶν Βαλκανικῶν πολέμων, ἀλλὰ καὶ τὸ τέρας διὰ τῆς διασπάσεως τοῦ μακεδονικοῦ μετώπου τῶν Κεντρικῶν Συμμάχων, ἐκ τῆς Μακεδονίας προήλθον.

Τοιαῦται περίπου εἶναι ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς αἱ θεμελιώδεις σκέψεις αἱ διήκουσαι δι' ἔδου τοῦ ἔργου τοῦ Κλεάνθου Νικολαΐδου καὶ φέρουσαι εἰς τὸ συμπέρασμα διὰ τὴν Μακεδονίαν ὅχι μόνον ὡς χώρα ἀπὸ ἐμνημονεύτων χρόνων Ἑλληνική, ἀλλὰ καὶ ὡς φυσικὸς σύνδεσμος τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ Ἀρχιπελάγους μεγάλων τοῦ Ἑλληνισμοῦ τμημάτων, δεόν να παραμείνῃ ἴσασι πάτη θυσία εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι περιερχομένης ποτὲ τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν βορειοτέρων λαῶν («ὁ κίνδυνος δὲν ἔπαυσεν, ἴσως μετετοπίσθη ἀπλῶς»), «διαμερίζεται ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς δύο ἀπ' ἀλλήλων χωριστὰ τμήματα, ἅτινα οὐδέποτε θ' ἀνέκτων τὴν φυσικὴν αὐτῶν ἑνωσιν. Τοῦτο εἶναι οὐ μόνον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς πολιτικαῆς αὐτοῦ ἐνότητος ἐρθόν, ἀλλ' ἐνέχει μεγίστην σπουδαιότητα καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἠθικόν, ἐκπολιτιστικὸν καὶ οἰκονομικὸν σύνδεσμον πασῶν τῶν ὑπὸ ἑλληνικῶν πληθυσμῶν οἰκουμένων χωρῶν». «Σώσωμεν τὴν Μακεδονίαν!» εἶναι ἡ πολλὰ λέγουσα κατακλείς τοῦ ἀξιολόγου ὑπὸ πᾶσαν ἐποψὴν συγγράμματος τοῦ Κλεάνθου Νικολαΐδου, ἐν πάσῃ σελίδι τοῦ ἔργου διακρινόμεν τὴν μακρὰν παῖρξιν καὶ τὴν ἀκριβῆ πατριωτισμὸν τοῦ καλοῦ τούτου Ἑλλήνος, ἀλλὰ καὶ τὸν πόσον αὐτοῦ διὰ τὰ μέχρι τοῦδε γεγόμενα ἀλλεπάλληλα πολιτικὰ λάθη καὶ τὰς παροραθείσας εὐκαιρίας, ἧς ὑποδεικνύει καὶ ἕνεκα τῶν ἔργων τόσα προήλθον εἰς τὴν πατρίδα δεινὰ. Συμμερίζομενος ἐν τοῖς πλείστοις τὰς γνώμας τοῦ συγγραφέως φρονῶ διὰ τὴν Μακεδονίαν ἢ ἀπέβαινεν ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἡ κοίτις τῆς τρίτης ἀκμῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐὰν κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος ἐσφαλμένη πολιτικὴ δὲν διήρει τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν κρίσιμοις στιγμήσι εἰς δύο ἐχθρικά στρατόπεδα καὶ δὲν ἐπέφερε τὴν μεγίστην συμφορὰν ἣτις ἐπληξεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἐμφάνισις. Ἑλπίζομεν διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν θ' ἀντιμετωπίσῃ εὐθαρσῶς καὶ ἐπιτυχῶς καὶ τὴν συμφορὰν ταύτην συνερχόμενος ἐκ τῆς πλάνης καὶ ἐνούμενος καὶ συναισθανόμενος βαθύτατα τὴν θῆσαν τιμωρίαν διότι ἐλάτρευσεν ἀνθρώπινα εἶδωλα καὶ ἐξήρτησεν ἐξ αὐτῶν καὶ μόνων τὰς τύχας αὐτοῦ ἐν ταῖς κρίσιμοτάταις τῆς ἀναλλεξοῦ αὐτοῦ στιγμαῖς λησμονήσας τὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰς ἰδίας δυνάμεις ὀφειλουμένην πίστιν δι' ἧς πάντοτε ἐθαυματουργήσεν ἐν τῷ ἀπωτέρῳ καὶ τῷ ἑγγύς παρελθόντι φθάσας μέχρι τῶν προκόδων τῆς Ἐπιταλόφου καὶ κρούσας τὴν κερύφημον Χρυσὴν Πύλην τοῦ Βυζαντίου, δι' ἧς εἰσῆρχοντο νικηταὶ καὶ τροπαιοῦχοι οἱ Ἕλληνες Ἀυτοκράτορες!

Ἐν τῇ παρούσῃ κρίσει δὲν δύναμαι δυστυχῶς νὰ εἰσέλθω εἰς λεπτομερείας περὶ τοῦ προκειμένου ἔργου καὶ ὀφείλω ν' ἀρκεσθῶ εἰς τροχάδην ἐπισκόπησιν τῆς ὕλης αὐτοῦ. Τὸ ὄλον σύγγραμμα διαιρεῖται εἰς δέκα καὶ ὀκτὼ μακρὰ κεφάλαια, ὧν προτάσσονται σύντομος «Πρόλογος» τοῦ ἀποβιώσαντος καθηγητοῦ τοῦ ἐν Βιέννῃ Πανεπιστημίου Ἀδόλφου Στσίρ, ἡ ἀνωτέρω μνημονευομένη «Εἰσαγωγή» τοῦ συγγραφέως καὶ ἡ «Γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς Μακεδονίας» ἀπὸ τοῦ 850 π. χ. μέχρι τοῦ 1922. εἶναι λυπηρὸν εἶναι ἱστορικὸς οὗτος τίναξ περιωρισθῆ εἰς μόνα τὰ πρὸς τὴν Μακεδονίαν σχετιζόμενα ἱστορικὰ γεγονότα καὶ δὲν ἐπεξετάθη ἐφ' ὄλα τὰ μεγάλα συμβάντα τῆς καθόλου Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ὅτε θ' ἀπετέλει πολυτίμου βοήθημα τῆς μνήμης εἰς πάντα Ἑλληνα θέλοντα νὰ ἔχῃ πάντοτε προχείρου; τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους αὐτοῦ.

Ἐν τοῖς πρώτοις πέντε κεφαλαίοις, ἐν οἷς εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης πολλὰς καὶ πολυτίμους ἱστορικὰς καὶ γεωγραφικὰς καὶ ἔθνολογικὰς καὶ ἄλλας εἰδήσεις περὶ τῶν καθ' ἕκαστα διακλαδώσεων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐκτίθενται τὰ ἐξῆς θέματα, ἀφορῶντα εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐρχαίων χρόνων «Ἱστορία καὶ ἐξέλιξις τῶν ἑλληνικῶν φύλων. — Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας ἐν τῇ ἀρχαιότητι: (1—54). Ἱστορία τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τοῦ 850 μέχρις 146 π. Χ. (55—87). Τὸ ἔργον Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου μετὰ θάνατον. — Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ μέσου τῶν αἰώνων (88—127). Ἡ Μακεδονία ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ῥωμαίων καὶ αἱ πρῶται ἀξιώσεις τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τῆς Μακεδονίας (128—139). Ἡ Μεγάλη Ἑλλάς. — Αἱ Ἑλληνοϊταλικαὶ σχέσεις (140—149)».

Τὸ ἕκτον κεφάλαιον ὑπὸ τὴν τίτλον «Ἡ Σλαυικὴ καὶ Βουλγαρικὴ ἐπιδρομὴ» (150—194) πραγματεύεται κυρίως περὶ τῶν ἀγῶνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις ἑνδεκά κεφαλαίοις, αἵτινα ἀφορῶσιν εἰς τοὺς νεωτέρους κυρίως χρόνους, ἱστοροῦνται τὰ ἐξῆς: «Ὁ περὶ πολιτικῆς καὶ ἔθνικῆς ἀνεξαρτησίας ἀγὼν τοῦ Ἑλληνισμοῦ (195—262). Ὁ περὶ ἐλευθερίας ἑλληνικῶς ἀγὼν μέχρι τῆς ἰδρύσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος (263—307). Ἡ πολιτικὴ τοῦ Πρίγκιπος Μεττερνίχου ἀπέναντι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (308—325). Τὰ προόμια τοῦ Κριμαϊκοῦ Πολέμου (326—359). Ὁ Κριμαϊκὸς Πόλεμος ὡς ἀφετηρία τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος (360—396). Ἡ ἀνακήρυξις τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος (397—457). Τὸ Μακεδονικὸν καὶ Ἑλληνικὸν ζήτημα ἀπὸ τοῦ Ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου 1877 μέχρι τοῦ 1900 (458—531). Ἡ προτελευταία φάσις τοῦ Μακεδονικοῦ ζητήματος (532—573). Ἐθνολογικαὶ σχέσεις. Πληθυσμὸς καὶ ἐκπαίδευσις (574—592). Ἡ συνεννόησις τῶν ἔθνηκότητων (593—613). Ἐπὶ τῶν αἰτίων τοῦ Παγκοσμίου Πολέμου. Ἡ Μακεδονία ὡς ἀφετηρία τῶν Βαλκανικῶν καὶ

τοῦ Διεθνoῦς Πολέμου (614—656). «Τὰ κεφάλαια ταῦτα θὰ ἰδύναντο ν' ἀποτελέσωσι mutatis mutandis ἰδίαν συγγραφὴν ὑπὲρ τὸν τίτλον «Διπλωματικὴ Ἱστορία τῶν τελευταίων αἰώνων», διότι ἐκτιθέμεναι ἐν αὐτοῖς μετὰ πολλῆς ἐμβριθείας καὶ σαφηνείας θλα τὰ ζητήματα ἔσα ἀπησχόλησαν τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς κατὰ τοὺς νέους χρόνους ἐν σχέσει πρὸς τὰς τύχας τῆς τε Ἑγγύς καὶ τῆς Μακρὰν Ἀνατολῆς, ἃς ἀμφοτέρας μετ' ἴσης θουλιμίας πάντες ἐπωφθαλμίων. Παραλαύουσιν ἐν ταῦθα ὡς ἐν καλεῖσθαι κοπεῖται τὰ ἐνόματα δλων τῶν μεγάλων ἡγεμόνων καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ διπλωματῶν, ἔσοι ἐπέδρασαν καλῶς ἢ κακῶς· ἐπὶ τὴν ἀνέλιξιν τῶν διεθνῶν πραγμάτων, κρίνονται δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ ἱστοροῦνται αἱ ραδιοουργίαι καὶ αἱ κακοῦθῆσαι. ἃς διεπραξάν εἰς ὄρος τῶν λαῶν, καὶ οἱ πόλεμοι οὗ· ἐξάπτευσαν, φωτίζονται δὲ πολυλάκις ἡ διεθνῆς σκηνοθεσία κατὰ νέον καὶ πρωτότυπον τρόπον καὶ μάλιστα διὰ τῆς π ρ ὡ τ η ς δημοσιεύσεως σπουδαίων ἐγγράφων ἐκ τῶν μέχρι πρό τινοσ ἐρμητικῶς κεκλεισμένων Ἀρχείων τῆς μακαρίζ τῆ λήξει κραταιᾶ· ἄλλοτε καὶ ἡμαρτωλῆς Αὐστριακῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐξισαί ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι· αἱ πρὸς τὸν Πρίγκιπα Μεττερνιχον μυστικαὶ ἐκθέσεις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Αὐστρίας κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν κόμιτος Λύτζωβ περὶ τοῦ κινήματος τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ζωγμῶν τῆς Πύλης καὶ περὶ τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ Ἐθνομάρτυρος Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε', περὶ τοῦ ὁποῖου παραθέτω τὴ ἐξῆς ἀπόσπασμα ἐκ τῆς σχετικῆς ἐκθέσεως τοῦ Πρεσβευτοῦ· «Ἡ ἐπισόθα τῆς ὑπὸ τοῦ νέου Μεγάλου Βαζύρου Βεῦδερλῆ (Ἀλῆ Πασσᾶ) ἀναλήψεως τῆς ἐξουσίας ἐσημείωθη διὰ πράξεως προξενησάσης ρίγος εἰς πάντα Χριστιανὸν καὶ μετενεγκούσης ἡμᾶς εἰς τοὺς χρόνους τῆς κτηνωδεστερας διαρκεότητος. Τὴν ἡμέραν ταύτην, ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Πάσχα, ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, γέρων 74 ἐτῶν, προσελήθη, πρὸς αὐστηρὸν παραδειγματισμὸν ἐν τῇ ἐξασκήσει τῶν θρησκευτικῶν του καθηκόντων καὶ ἀπ' οὗ εἶχε τελέσει τὴν ἱερουργίαν ἠχθη ὑπὸ τῶν φρουρῶν εἰς τὰς φυλακάς τοῦ Μπροσταντζῆ Μπασῆ καὶ περὶ ὧραν ὄην μ. μ. ἐκρυσάσθη εἰς τὴν θύραν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ οἰκουμένου Πατριαρχικοῦ κτιρίου, ὡς ἐκινδύτως κακοῦργοι, ἐν τῇ ἱερατικῇ αὐτοῦ ἀμφίεσει καὶ μετὰ τὰ ἱερὰ σήματα τοῦ ἀξιωματοῦ του!! Ἐξ ἀνώτεροι κληρικοὶ ἐν οἷς τρεῖς Μητροπολίται μετέσχον τῆς τύχης τοῦ Πατριάρχου τωι. Ὁ Μέγας Βαζύρης ἀπῆλθεν ἡμίσειαν ὧραν μετὰ τὸν ἀπαγχονισμὸν εἰς τὴν πρὸ τοῦ Πατριαρχικοῦ κτιρίου πλατεῖαν, διέταξε νὰ κομίσωσιν αὐτῷ κίθισμα καὶ τοιμπούκιον καὶ ἔθεάτο μετὰ θυμηδίας τὸ πτόμα τοῦ πνευματικοῦ καὶ κοσμικοῦ τούτου ἀρχικομένου· μιᾶς τῶν πολυαριθμοτάτων Χριστιανικῶν Κοινοτήτων. Ὁ διάδοχος τοῦ ἀπαγχονισθέντος Εὐγένιος, Μητροπολίτης Σπάρτης, εἶχε κρατηθῆ παρὰ τῇ Πύλῃ μέχρι τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἀπαγχονισμοῦ, ἵνα οὕτω δυνηθῆ νὰ ἴδῃ τὸν προκατόχον

του ἐν τῇ ἐπαισχύντῳ ταύτῃ θέσει ἐν τῷ μαγάρῳ. Ὁ Πατριάρχης ὡς καὶ Ἰερμηνεὺς τῆς Ἡύλης (ὁ Βεῦζαδὲς Κωνσταντῖνος Μευρούζης) ἐκατηγοροῦντο ἐπὶ τῶν πινυκλίῳν, αἵτινες ἔκειντο παρὰ τὰ πτώματα αὐτῶν, ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ συνηνοχῇ ἐν ταῖς συνομοσίαις. Ἄφατος οὐδ' ἄνη κατέκυρτίευσεν ἔκτοτε πάσης τῆς ψυχᾶς καὶ πάντες ἐφοβοῦντο τὰ ἐπακτάσασθαι καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἀποπείρας ταύτης καὶ τοῦ ἀσβεστοῦ τούτου ἐμπαιγμοῦ παντὸς ὅτι καὶ εἰς τὸν χυδαίωτον ἀνθρώπον παραμένει σεβάσμιον καὶ πολύτιμον. Εἶναι ἄξις εὐγνωμοσύνης ὁ Κλεάνθης Νικολαΐδης διὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν οὐκ ὀρθῶν σπουδαίων ἱστορικῶν ἐγγράφων.

Ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τοῦ ἔργου ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ Παγκοσμίῳ Πολέμῳ καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ διχονομασίαι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Παγκοσμίου πολέμου μέχρι τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάννης» (657—731) ἐκτίθενται διὰ μικρῶν τὰ σύγχρονα γεγονότα. Εἶχον τὴν γνώμην, καὶ δὲν ἀπέκρουσα ταύτην ἀπὸ τὸν συγγραφεῖα, ὅτι τὴ κεφάλαιον τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ δημοσιευθῇ φρονῶν ὅτι εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ γραφῇ ἀμερόληπτος καὶ πιστὴ σύγχρονος ἱστορία καθ' ὅσον χρόνον τὰ πολιτικὰ πάθη καὶ μίση ἔχουσιν ἐξαφθῆ μέχρι τοιούτου σημείου. ὡς παρ' ἡμῖν, ὥστε διὰ τῶν ἐκατέρωθεν ὑπερβολῶν καὶ κομματικῶν παρερροισμῶν νὰ σκοτιζῆται καὶ τοῦ μάλιστα ψυχραίμου ἀνδρός ἡ ὁρῆ κρίσις. Διότι, ὡς παρατηρεῖ που μετὰ πικρίας ἀλλὰ λίαν ὀρθῶς ὁ Κλεάνθης Νικολαΐδης, τὰ πράγματα ἐφθασαν δυστυχῶς παρ' ἡμῖν εἰς τοσοῦτον ὀξύτητα, ὥστε νὰ δικαιουθαί τις νὰ εἶναι βασιλικὸς ἢ βενιζελικὸς. ἀλλὰ νὰ μὴ, δικαιουθαί νὰ εἶναι... Ἕλλην! Νὰ δύναται ἐν ἄλλαις λέξεσι ν' ἀποκαλῆ τοὺς ἀντιθέτους «προδοτὰς» καὶ «ἀτίμους» (θλιβερὸν σημεῖον κακῆς ἀνατροφῆς καὶ κακοῦ χαρακτήρος!), ἀλλὰ νὰ μὴ, τομῆ νὰ εἶπῃ, δημοσίᾳ τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς ὀφείας θὰ προσβῆλῃ, πάντως καὶ τῶν μὲν καὶ τῶν ἐξ τὴν ἑνοχον εὐαισθησίαν. Ὁ Κλεάνθης Νικολαΐδης ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ παρακάμψῃ τοὺς σκεπέλους τούτους καὶ νὰ ἐξετάσῃ τὰ πράγματα ὅλως ἀντικειμενικῶς ἀπ' ὑψηλῆς σκοπιᾶς ἀποδίδων ἐκτίστῳ τὸ δίκαιον. Παραλείπω πᾶσαν κρίσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου σημείου, τοῦτο μὲν ἐκ φόβου μήπως καὶ ἡ ἐμὴ κρίσις εἶναι μεροληπτικὴ, τοῦτο δὲ διὰ νὰ μὴ προκαταλάβω τὸν ἀγνωστον τοῦ ἔργου, ὅστις πρέπει νὰ κρίνῃ, ἐλευθέρως κατὰ πόσον ὁ συγγραφεὺς ἐπέτυχῃ τὸν προτεθέντα σκοπόν. Τοῦτο μόνον θε ὀρώ σκόπιμον νὰ ὑποδείξω ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν πολεμικῶν καὶ πολιτικῶν γεγονότων τῶν τελευταίων ἐτῶν, ὅτι αἱ παρατηρούμεναι ἀντιφάσεις μεταξὺ τῶν ἐν τέλει τοῦ χρονολογικοῦ πίνακος καὶ τῶν ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ ἐκτεθειμένων ὀφείλονται, καθ' ἃ σημεῖοι ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ πίνακι τῶν παρερροισμῶν, εἰς μοιραίαν παράλειψιν τοῦ στοιχειοθέτου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων, πολλῶν δὲ μᾶλλον ἐκ τῆς ἀναγνώ-

σεως τοῦ ὅλου συγγράμματος προκύπτει ὅτι ἡ δοθεὶς εἰς αὐτὸ τίτλος δὲν ἀνταποκρίνεται τελείως πρὸς τὴν περιεχομένην ὕλην, γράφω δὲ τοῦτο οὐχὶ πρὸς φόβον τοῦ ἔργου, ὑπερ ἄλλως περιέχει πολλῶ πλείονα τῶν ἔσων δύνατ' ἵ τις νὰ εἰκάσῃ, ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς. Καὶ εἶναι ἀληθῆς ἡ ἰσχυρισμὸς οὗτος, καίτοι φαίνεται παράδοξος καὶ ἐξύμωρος ἐκ πρώτης ὄψεως. Διότι ὁ ἐλπίζων νὰ εὕρῃ ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Κλεάνθους Νικολαΐδου «Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ» ἐν χρονολογικῇ σειρᾷ γεγονότων καὶ προσώπων, δὲν θὰ ἴκανοποιηθῇ, ἀλλὰ θὰ εὕρῃ ἐν αὐτῷ ὕλην πλουσίαν καὶ πολυτιμοτάτην, οὐδαμῶς ἄλλαχού τόσοσ σαφῶς διατετυπωμένην καὶ ἐπεξεργασμένην, περὶ ὄλων τῶν μεγάλων διετηθῶν προβλημάτων καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐχόντων σχέσιν πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν, ὡς ἐξειλίχθησαν ταῦτα κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἕνεκα τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν συμπερότων τῶν ἰσχυρῶν τῆς Γῆς· ἢ εὕρῃ ἐν αὐτῷ πολυτίμους εἰδήσεις, ὧν πολλαὶ διὰ πρώτην φοράν δημοσιεύονται εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν, περὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἀσιατικῆς πολιτικῆς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀπὸ τοῦ Πέτρου καὶ τῆς Αἰκατερίνης μέχρι τοῦ Μεττερνίχου καὶ τοῦ Πάλμερστον καὶ τοῦ Ἰγνάτιεφ, ὡς καὶ περὶ τῆς ἐθνικῆς δράσεως μεγάλων Ἑλλήνων ὡς Κύριλλος ὁ Λούκαρς καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις καὶ ἄλλοι· ἢ εὕρῃ τέλος ἐν αὐτῷ τὸ μέσον διὰ τοῦ ὁμοίου ἢ ἀ δυνήτῃ νὰ διεισδύσῃ, εἰς τὸν πολυδαίδαλον καὶ σκοτεινὸν λαβύρινθον τῆς Εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας καὶ νὰ νοήσῃ καλῶς τὰς διαφόρους αὐτῆς κατευθύνσεις καὶ δολοπλοκίας. Εἶναι δὲ γεγραμμένον τὸ ἔργον εἰς γλῶσσαν σαφῆ καὶ γλαφυρὰν καὶ περιέχει· πολλαχοῦ σκέψεις καὶ κρίσεις πρωτοτύπου, αἰτινες καὶ ἂν τυχόν δὲν εἶναι πάντοτε ἀπολύτως ὀρθαί, εἶναι ἕμως πολλῆς ἐπιστάσεως ἀξίαι. Διὰ τὸν γνωρίζοντα καλῶς τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέως καὶ τὰ φρονήματα αὐτοῦ περὶ τῆς πολιτικῆς ὀρισμένων Δυνάμεων ἢ ἀνάγνωσις τοῦ συγγράμματος καθίσταται πολλῶ μάλλον διαφέρουσα εἰςτὶ πολλὰ κρίσεις καὶ γνώμαι διατυποῦνται συγκεκαλυμμένα καὶ δύνανται νὰ νοηθῶσι μόνον μετ' ἐπισταμένην ἀνάγκῃ.

Ὁ κριτικὸς ἡ θέλων νὰ ἐλέγξῃ τὸ ἔργον τοῦ Κλεάνθους Νικολαΐδου ἀπὸ αὐστηρᾶς ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως δύναται θεβαίως νὰ εὕρῃ καὶ σημεῖα ἀσθενῆ, ὡς φερ' εἰπεῖν τὸ ἀσύμμετρον ἐν πολλοῖς τῆς κατανομῆς καὶ ἐπεξεργασίας τῶν καθ' ἕκαστη τῆς ὕλης ὕλης καὶ τὸ ἔριμὸ τοῦ ὕφους ἀπέναντι τῶν αἰωνίων ἐγερῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἄλλας τινὰς μικρὰς ἐλλείψεις ἢ ὑπερβολὰς. Ἀλλὰ τὴν ἀπάντησιν εἰς τοιαύτας κριτικὰς μεμφισμοίρας δίδει προληπτικῶς αὐτὸς οὗτος· ὁ συγγραφεὺς ἐξαίρων ὅτι καὶ τὸ ἔργον τοῦτο, ὡς καὶ ἄλλα τὰ προηγούμενα συγγράμματα αὐτοῦ, εἶναι ἔργον πολεμιστικόν καὶ ὡς τοιοῦτον ἔχει κατ' ἀνάγκη· ἄλλα τὰ μειονεκτήματα ἀλλὰ καὶ τὰ πλεονεκτήματα τῶν τοιαύτης φύσεως συγγραμμάτων. Εἶναι ἄρα εὐνόητον ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἤναγκάσθη νὰ ἐξάρῃ ἐκεῖνα ἰδίως τὰ ζητήματα ἐκ τῆς

Μακεδονίης καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ἄτινα ἐνέχουσι σπουδαί-
τητα διὰ τὸν σύγχρονον ἐν γένει ἔθνικόν ἡμῶν ἀγῶνα», ἐνῶ τάλλα
δύναται τις νὰ εὑρῇ εὐκόλως ἐν εἰδικοῖς ἀρχαίοις καὶ νεωτέροις ἐγχει-
ριδίοις. Πολιτιμότερον βεβαίως ἢ ἀ καλλίστα τὰ περὶ οὗ τοῦ λόγου ἔργον
ἢ μνηεῖα ἱστορικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν πηγῶν, εὐχερεστέραν δὲ τὴν
χρῆσιν αὐτοῦ ἢ προσιήκη ἐν τέλει ἀναλυτικῶ πίννακος προσώπων
καὶ πραγμάτων, ἀπαραίτητου εἰς τοιαῦτα συγγράμματα, ὧν ἡ χρῆσις
δὲν εἶναι ἐφ' ἡμέρας.

Ταῦτα ἐπιείρησα κατήκον νὰ γράψω ὡς ἀπάντησιμα ἐπισταμένης μελέ-
της τῆς «Ἱστορίας» τοῦ Κλεάνθου Νικολαΐδου, ἀξίος
λόγου, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ ἐσημείωσα, ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων, ἰδίᾳ δὲ διότι
ἐν αὐτῇ ἐξαίρονται αἱ ἐθνολογικαὶ καὶ αἱ ἱστορικαὶ καὶ αἱ γεωγραφικαὶ
σχέσεις τῆς Μακεδονίας πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ ἀποδεικνύονται δι'
ἄδρων ἐπιχειρημάτων οἱ στενοὶ καὶ ἀρρηκτοὶ δεσμοὶ οἱ συνδέσαντες
τοῦτον, παρὰ τοὺς ἐνσκήψασθαι φεβρούς πολεμικοὺς καὶ πολιτικοὺς
κατακλυσμοὺς ἐν τῇ ῥοῇ τῶν αἰώνων, μετὰ τῆς μεγάλης ἐκείνης καὶ
εὐφόρου καὶ κατὰ μέγιστον μέρος ὑπὸ δραιμόνων πληθυσμῶν οἰκου-
μένης ἀνάκαθεν χώρας, ἧς ἡ διηνεκῆς κατοχὴ ἀποτελεῖ ζήτημα ζωῆς
διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν. Κατὰ ταῦτα τὸ εἰρημένο σύγγραμμα πρέπει
ἀναμφιλέκτως νὰ καταστῇ διαρκῆς σύμβουλος παντὸς διανοουμένου,
πολλῶ δὲ μᾶλλον παντὸς πολιτευομένου Ἑλλῆνος καὶ ἀπαραίτητον
κτῆμα πάσης ἑλληνικῆς διδασκαλίας.

Ἐν Βερολίῳ, 1924.